

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2010

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na 13 wa tipheji.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**A1: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA**

MONGO Xitlhokovetselo xi hi byela hi lavantshwa lava nga na mahanyelo yo huma endleleni. A va vileli hi nchumu, va endla ku rhandza ka vona, a va teki switsundzuxo swa vatswari va vona. Mutsari u tlhela a sola na vatswari lava vutihlamuleri eka vana va vona.√√

1: Lavantshwa va tikhomise nyarhi hi timhondzo.

Eka ntila lowu mutsari u tirhisile xivuriso lexi vulaka leswaku lavantshwa va tinghenise eka timhaka to tika, leti ti nga ta va tikela ku tihumesa eka tona. U tirhisile rito "tikhomise" leri kombisaka ku va mhaka yi ta tlhelela eka n'wini wa yona. Leswi vulaka leswaku va tinghenise eka timhaka leti tlhelaka ti ya xanisa vona. √√

6: Lavantshwa va ba milawu eka lavakulu ka vona.

Eka ntila lowu mutsari u tirhisile xivulavulelo xa "va ba milawu eka lavakulu" ku tshikelela xiyimo lexi nga amukelekiki xa ku va lavakulu va twa hi lavatsongo.√√

12: Tipulani to phanga i swakudya swa masiku hinkwawo.

Eka ntila lowu mutsari u tirhisile xigego ku kombisa leswaku vantshwa va hanya hi ku kunguhata ku kuma swilo hi ndlela yo biha. Mutsari u tirhisile rito "phanga" leri vulaka ku teka swilo hi nkanu. Hi ndlela leyi u lava ku hi komba leswaku leswi va swi endlaka vo sindzisa. Ku va ku ri hava ku twanana na n'wini wa michumu leyi va yi tekaka. √√

22: Kumbe ku veleka i ku huma moya ke?

Mutsari u tirhisile xivutiso lexi nga laviki nhlamulo ku tlhontlha miehleketo ya vatswari. Laha u vula leswaku vana va nyumisa vatswari va vona hi ku va va nga endli leswinene. Ku lava ku tiva leswi mutsari u tirhisile xivulavulelo xa "ku veleka i ku huma moya."√√

MAAVELELO YA TIMARAKA:

MONGO = TIMARAKA TIMBIRHI

TIMARAKA TIMBIRHI EKA MITILA LEYI BOXIWEKE

[10]

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**Polokwane – M Malungana**

- 2.1 Mutsari u ndhunduzela Polokwane ntsindza wa xifundzankulu xa Limpopo, doroba leri a ri tiveka hi vito ra xilungu ra Pietersburg. Eka doroba leri hi laha migingiriko yo hambanahambana yi humelelaka kona. √√ (2)
- 2.2 Ku komba leswaku vito leri ra ri fanela doroba leri. /Ku veka mhaka hi ku komisa/sasekisa. √√ (2)
- 2.3 U tsakile√. "Hoyohoyo vito rintshwa." / "Ra ku tshama swi ku bee!"√ (Mudyondzi a nga ha tsala ntsena nomboro ya ntila.) (2)
- 2.4 Wu tiyisisa/tshikelela leswaku eka doroba leri ku kumeka vanhu vo hambanahambana. √√ (2)
- 2.5 Hi nkarhi wa xidimokrasi/ ntshunxeko./ Endzhaku ka nhlawulo wa 1994/ Loko Mandela a sungula ku fuma. √√ (2)

[10]**XIVUTISO XA 3: XIKAMBELANTWISISO****Xigalana – MD Ndobe**

- 3.1 I munhu loyi a nga laviki ku tirha. U lava ku dya eka lava tirhaka, swi endla leswaku loko dyambu ri xa a famba hi miti a ta kuma swakudya. Munhu loyi wa tshinyiwa leswaku a tshika leswi a hanyisaka xiswona. √√ (2)
- 3.2 Wu kombisa nsindziso wa munhu wo chava ku tirha loko a lava nchumu wo karhi./ Vudamarhelani bya munhu wo hanya hi ku kombela./ Ku tiyimisela ka munhu loyi ku hanya hi swa van'wana. √√ (2)
- 3.3 "U tlhela a tiba xifuva, pthu, hi lawa!"√√ (2)
- 3.4 Munhu loyi a nga tiyimiselanghi ku lava ntirho/ a nga tiyimiselanghi ku kombela ntirho. √√ (2)
- 3.5 Mudyondzi u ta nyika vonelo ra yena. Xik: Munhu un'wana na un'wana u fanele ku titirhela laha misaveni, a dya swa nyuku wa yena. √√ (2)

[10]

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO**Wena nyiko – JM Magaisa**

- 4.1 Mutswari u tshinya n'wana wa yena leswaku a nga tshiki nkarhi wu n'wi siya loko a ri eku hanyeni. U fanele ku tiyimisela ku kuma leswinene hi nkarhi hikuva wona a wu yimangi, wa tsutsuma wu lahleka./U n'wi tsundzuxa leswaku lava nga riki varikwavo va ta n'wi hleka loko a nga tlharihi.√√ (2)
- 4.2 Nkarhi wa hela kasi khandlele na rona loko ri lumekiwa ra pfurha ri hela. √√ (2)
- 4.3 Malolo na vanhu lavo chava ku tirha hi vona va rhandzaka ku etlela. √√ (2)
- 4.4 "Vanhu va yona va hleka hi swikosi." √√ (2)
- 4.5 I mutswari lonene, wa rirhandzu, wo dyondzisa,√ wo tsundzuxa n'wana wa yena leswaku a ta va na vutomi lebyinene. √ (2)

[10]**A2: SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO (SWA BOHA LESWAKU U HLAMULA XIN'WE)****XIVUTISO XA 5: XITSALWANA****Xitaxifamba – MT Babane**

- 2: Kambe sweswi a nga mila timitsu,**
Eka ntila lowu mutsari u tirhisile xivulavulelo xo komba ku va munhu a tshamisekile swi nga olovi ku n'wi susa. U tirhisile rito "mila" leri tirhisiwaka eka swo fana na swimilana laha loko mbewu yi byariwile ximilana xi humelaka ehandle emisaveni. U tirhisa na rito "timitsu" leti nga tona ximilana xi nga sima/tiya hi tona emisaveni. Leswi swi kombisa leswaku munhu loyi se u tshamisekile a nga ha vileli hi nchumu. √√
- 3: U holovisa un'wana na un'wana etikweni**
Eka ntila lowu mutsari u tirhisile xithathelo ku komba ku tala ka vanhu lava a va holovisaka. Hi ku va se a toloverile u cincana hi marito na vanhu vo hambanahambana. U endla leswaku ku nga vi na ku rhula lomu a vaka a ri kona. Mutsari u tirhisile xivulwahava "un'wana na un'wana" ku komba leswaku munhu loyi u holove na vanhu vo tala. Mutsari u tirhisile rito "holovisa" ku komba leswaku laha a nga kona ntsako ku hava. √√
- 8: Milandzu ya kona yo hlongorisana kunene.**
Mutsari u tirhisile xithathelo ku vula leswaku munhu loyi u dyohela vanhu vo hambanahambana, hikokwalaho milandzu ya yena yi kumeka se yi hlayile hi nkarhi wun'we. Mutsari u tirhisile rito "hlongorisana" leri humaka eka nsinya wa riendli "hlongola" leri vulaka ku va michumu yi va yi ri karhi yi landzelelana yi ri erivilweni naswona yi ri kusuhi na kusuhi. Mutsari u tiyisisa leswaku hi nkarhi wu ri wutsongo u kumeka a endle milandzu yo tala yo hambanahambana. √√

10: Xihlungwana a xa ha tumbeti swihundla swa yena.

Mutsari u tirhisile xivuriso ku komba leswaku swendlo swa yena a swa ha tumbeteki swi le rivaleni swi voniwa hi mani na mani. Leswi swi nga vangwiwa hi ku va swi tele ngopfu. Mutsari u tirhisile rito "swihundla" leri kongomisaka eka swilo leswi a swi nga faneli ku voniwa hi munhu. Mutsari u tirhisile rito "xihlungwana" ku yimela yindlu. Leswi swi tiyisisa leswaku swilo leswi a swi fihleka se a swa ha fihleki.√√

13: Ku lehisela yena mbilu ehubyeni ko va milorho.

Mutsari u tirhisile xivulavulelo "ku lehisela mbilu" ku vula ku kondzelela kumbe ku tiyisela. Swi vula leswaku ku n'wi twela vusiwana a swi pfuni nchumu.√√

MAAVELELO YA TIMARAKA:**TIMARAKA TIMBIRHI EKA MITILA LEYI BOXIWEKE****[10]****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****Xitaxifamba – MT Babane**

- 6.1 Mutsari u vulavula hi munhu loyi a nga fika eka ndhawu yo karhi hi ku va a hlongoriwile laha a a tshama kona hikokwalaho ka swendlo swo hamboloka. Na laha a fikaka kona u endla leswaku ku pfumaleka ntshamiseko hi ku va a ya emahlweni na swendlo swa yena swo hamboloka. √√ (2)
- 6.2 Loko a ha lava ku amukeriwa a a tiendla loyi a nga lulama, naswona a nga vulavuli ngopfu; a a fana na wansati loyi a ha ku hlomaka emutini. √√ (2)
- 6.3 "Tinhunguvana ta swingomantanda ti ba bvuri." √√ (2)
- 6.4 Mudyondzi u ta nyika vonelo ra yena. Xik: A ndzi ta n'wi rihisa swi nyawula leswaku a ta tshika/khawula. √√ (2)
- 6.5 Ku tiyisisa leswaku byalwa a hi xivangelo xo endla manyala lama.√√ (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A:****30**

XIYENGE XA B: NOVHELE**XIVUTISO XA 7: XITSALWANA*****Mulunguntima* – TH Khosa**

- Munhu a nga endla swilo exinyamini a ehleketa leswaku a nga voniwi kambe siku rin'wana swi ta humela erivaleni swi vona hi mani na mani. √√√
- Hlongwane a a ri xandla xa mufambisi eka feme ya PPE eGiyani. √√√
- A a venga na ku xanisa vatirhi lava a va rhangela ngopfungopfu Ephraim Chavalala. √√√
- Rivengo ra yena eka Chavalala ri endle leswaku a lava ku n'wi hlongorisa entirhweni. √√√
- Loko Hlongwane a ri na vanghana va yena lomuya mabyalweni va kanela hi makungu lama va nga ma tirhisaka ku endla leswaku Chavalala a hlongoriwa entirhweni. √√√
- Xikongomelo xo n'wi hlongorisa entirhweni a ku ri ku lava leswaku Mathebula na xigangu xa yena Maria va ta ya tirha efemeni ya PPE. √√√
- Maria a a ta tirha eka xivandla xa Nyeleti kasi Mathebula a a ta tirha eka xivandla xa Chavalala. √√√
- Hlongwane na vanghana va yena va twanana leswaku a a fanele a ya yiva cheke leyi va nga ta yi tirhisa ku hakela xikweleti xa Chavalala. √√√
- Hlongwane u yivile cheke kutani va ya fojara misayino ya Chavalala na Brooks. √√√
- Hlongwane a a yivile na xitatimende xa xikweleti xa Chavalala xa ka O.K. na xiviko lexi a xi ri na nsayino wa Chavalala. √√√
- Jerico (Clifford Nkuna) u tirhisiwa ku fojara misayino. √√√
- Maria na Hlongwane va ya eka OK. ku ya hakela xikweleti kambe Hlongwane u fika a yimela Maria ehandle.
- Endzhaku ka masiku swa kumeka swa timhaka ta cheke. Nyeleti loyi a a hlayisa ticheke wa khomiwa kambe a vuya a humesiwa hi beyili. √√√
- Mlambo wa yi lavisisa mhaka ku fikela laha swi nga kumeka leswaku muyivi i Hlongwane. √√√
- Hlongwane na vanghana va yena va khomiwa, kutani mhaka leyi a va yi endla exihundleni yi tiviwa hi mani na mani. √√√
- Migingiriko ya le xinyamini leyi endliwaka hi Hlongwane yi hetelela yi humela erivaleni yi tiviwa hi mani na mani. √√√

MAAVELELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

[25]

XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO***Mulunguntima* – TH Khosa**

- 8.1 "The Summit News"./ Feme yo kandziyisa maphepha.√ (1)
- 8.2 Bya vukungundzwana, hikuva Maria a a fanele ku ya tiendla Nyeleti loko a hakela xikweleti xa Chavalala evhengeleni ra ka OK./ Maria a a ri xigangu xa Mathebula, munghana wa Hlongwane./ Ku tirhisana ku endla vugevenga swin'we.√√ (2)
- 8.3 I xikungu xa ku fojara cheke ya le PPE hi mavito ya Chavalala.√ Ina, swi kotekile. √ (2)
- 8.4 A a yi kumile ehofisini ya Nyeleti ePPE.√ A a lava ku ya hakela xikweleti xa Chavalala leswaku a ta heleriwa hi ntirho kumbe a khomiwa. √ (2)
- 8.5 A a ri na mavondzo ya leswaku Chavalala a nga kuma xitulu lexiya xa Vuhlanganisinkulu, hikuva loko a kume xitulu a ku ta paluxeka vulolo bya Hlongwane. / A a chava leswaku Chavalala a nga n'wi tekela xitulu. √√ (2)
- 8.6 A ku ri mhaka ya mavondzo/ rivengo leri a a ri na rona eka Chavalala./A a lava ku hlongorisa Chavalala entirhweni. √√ (2)
- 8.7 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a a hambane na leswi a lavaka ku swi endla a tlhela a hambana na vanghana vo fana na Hlongwane. √√(Mudyondzi u ta nyika mavonelo ya yena lama twalaka.) (2)
- 8.8 Yuropo.√ A a ya hlangana na vahlanganisi va matiko man'wana a ta dyondza swin'wana./ A ku ri na nhlengeletano ya vahlanganisi va matiko ya misava./ A a ya hi timhaka ta ntirho. √√ (3)
- 8.9 I mupfuneti wa mininjhere ePPE/ Boso ya Chavalala/ Munghana wa Mukhari na Mathebula/ Hi loyi a yiveke cheke ePPE.√ A a dlayisile Nyeleti hi ku n'wi khomisa a nga onhang nchumu.√ (2)
- 8.10 Hlongwane a a ri boso ya tintombi ta vona/ vanhvana va vona. √√ (2)
- 8.11 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a tshika manyunyu na ku va na makatla a tirha ntirho kahle, a va na ntirhisano na vatirhi lavan'wana. √√ (Mudyondzi u ta nyika mavonelo ya yena lama twalaka.) (2)
- 8.12 Ku tiyisela evuton'wini swa pfuna. √√ (2)
- 8.13 (c) Mavondzo a ya hakeli.√ (Mudyondzi a nga ha tsala letere leri nga na nhlamulo leyi nga yona ntsena.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 9: XITSALWANA***Mibya ya nyekanyeka – BKM Mthombeni***

- Madambi a a nga rhandzi ku tshama a basile tanihieswi vatswari va yena a va swi languterisa xiswona. √√√
- Madambi a a tinyiketerile ku nwa byalwa, leswi vatswari va yena a va alana na swona. √√√
- Madambi a a rhandzana na Soluka nhwana wa Muqhosa, leswi tata wa yena a a nga yimi na swona . √√√
- A a nga tiyimiselangi ku teka nsati wa Muchangana, kutani a nga tekangi nsati ku kondza tata wa yena a lova. √√√
- Nyiko a a tshama a basile kambe a a nga tlharihangani eka swa tidyondzo ta yena, kutani swi karhata vatswari va yena. √√√
- Nyiko loko a ri mufundhisi u tsandzekile ku tikhoma na ku tirha hi ntiyiso, a rhandzana na N'wa-Mdanisi loyi a a ri Mukriste ekerekeni ya yena. √√√
- N'wa-Mdanisi u bihile emirini, leswi swi nga endla leswaku Nyiko a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi, leswi swi karhateke tata wa yena swinene. √√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

[25]**XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO*****Mibya ya nyekanyeka – BKM Mthombeni***

- 10.1 Celela a a boxiwile mbanga leyikulu hi xibalesa exifuvuni hi tlhelo ra xinene. √√ (2)
- 10.2 Ku ka a nga yi exikolweni.√/Ku ka a nga pfumeli ku tirha.√/ Ku vuya na nhundzu leyi a ku nga tiveki lomu a yi huma kona.√/Ku va nkarhi wun'wana a nga vuyi ekaya.√ (Tin'wana na tin'wana timbirhi.) (2)
- 10.3 Vatswari hinkwavo va fanele va tikarhatela ku letela/tshinya vana va vona. √ Va fanele ku va hlohlotela ku rhandza dyondzo. √ (2)
- 10.4 Mudyondzi u ta andlala mavonelo ya yena lawa ya twalaka a tlhela a ma seketela), Xik: A ndzi ta vona ndzi nga hlamuriwangi kahle√ hikuva a ku ta va ku nga vangi na nkarhi lowu a ndzi ta va ndzi letele n'wana wa mina ku endla swo hamboloka.√√ (3)
- 10.5 Ku ringeta ku hlayisa/xinga vutomi leswaku byi nga baleki eka Celela/Ku komba rirhandzu leri a a ri na rona eka n'wana wa yena. √√ (2)
- 10.6 Mudyondzi u ta nyika mavonelo ya yena lama twalaka a tlhela a ma seketela. Xik. A a tive leswaku vubihile byi vana va byi endlaka a hi ku tsandzeka kumbe ku rhandza ka vatswari./Rirhandzu ri aka laha ri lavaka kona. (Na swin'wana na swin'wana.) √√ (2)

- 10.7 Miti leyi hinkwayo a yi rhandza Xikwembu./A yi hanya Xikriste. √√ (2)
- 10.8 Vatswari va Soluka a va rhandza munhu un'wana na un'wana handle ka loko a va dyoherile, va nga yi hi nghohe kasi Tlhomandloti a a venga tinxaka tin'wana hambu ti nga n'wi dyohelangi nchumu. √√ (2)
- 10.9 Tata wa yena u tivula Mukriste kambe swendlo swa yena swi hambanile na swa vukriste. Xik. U venga va ka Maduna hikuva a hi Vatsonga. √√ (2)
- 10.10 Vana a va tali ku tekela mahanyelo ya vatswari va vona. √√ (2)
- 10.11 Mudyondzi u ta humesa mavonelo ya yena lama twalaka. Xik. U nga vengi tinxaka tin'wana handle ka nandzu./ Rhandza warikwenu ku kota loko u tirhandza. √√ (2)
- 10.12 Nyiko. U dyondzele vufundhisi. √√ (2)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 11: XITSALWANA*****Hlamba vunwa nandzuwe – AD Mahatlane***

- Matanato a nga na vutihlamuleri, a nga hlayisi ndyangu hikuva u dyiwa hi vavasati va doroba./U tshika nsati wa yena N'wa-Xirhami a ku u hume endleleni u ta teka Rhoda nhwana wa Joni. √√√
- A nga na vuxiyaxiya eka timhaka ta yena, a a fanele a swi vonile leswaku a ku na Muchangana wa ka Chanki laha tikweni leri. √√√
- A nga pfumeli ku tsundzuxiwa, hikuva wa ala loko munghana wa yena Mavhavaza a n'wi tsundzuxa ku hambana na vavasati va Joni. √√√
- U tsakisiwa hi swa nkarhi wa sweswi, na loko a humelele hi mhangu a nga na mhaka na swona hi ku yengiwa hi byalwa. √√√
- I munhu wo titsan'wa Vutsonga bya yena, u nyenya vavasati va Machangana va le makaya, u tshika na nsati a ku a nga hlambi./U ala na ku ya teka hlantswana ya nsati wa yena, u lava ku teka Rhoda. √√√
- U rhandza byalwa, u ala a ha byi tshamela exitokofeleni hambani a hlangene na vatsotsi. √√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R=10

[25]**XIVUTISO XA 12: XIKAMBELANTWISISO*****Hlamba vunwa nandzuwe – AD Mahatlane***

- 12.1 Ekamareni ra Matanato./Enkoponi. √ (1)
- 12.2 A a ya susiwa mabadi lawa a a ri na wona/xinyama lexi a a ri na xona. √√ (2)
- 12.3 Ku tshamela ku biwa hi Mulungu wa yena loko a tshuka a endla xihoxo. √√ (2)
- 12.4 E-e.√ U yile emahlweni a khunguvanyisa Valungu va yena hi ku hlambela evuhlambelweni bya vona a tlhela a biwa na ku raheteriwa. √ (2)
- 12.5 A a lava leswaku Mulungu a ta n'wi lulamisela pasi a ta va muakatiko wa Afrika-Dzonga. √√ (2)
- 12.6 Mozambiki.√ (1)
- 12.7 Wa xihlawuhlauwu. Hileswi Matanato a a khomisiwa xiswona hi Valungu va yena. (Na swin'wana na swin'wana.) √√ (2)
- 12.8 Ku dya nyama leyi a yi fanele yi dyiwa hi ximanga.√ (1)
- 12.9 U tthelele ekaya a ya lunghisa timhaka ta yena ta ndyangu. √√ (2)

- 12.10 Loko munhu a nga amukeli ku tsundzuxiwa, u tala ku tikuma a ri ekhombyeni. ✓✓ (2)
- 12.11 U tikuma a rhandzana na n'wana wa makwavo hi ku ala ku tsundzuxiwa. Ntlimbo wa le ndzeni. ✓✓ (2)
- 12.12 A a ringeta ku tsakisa xigangu xa yena. ✓✓ (2)
- 12.13 A a va tekela ehansi, a ku a va hlambi. ✓ (1)
- 12.14 Hi ku rhandza byalwa. ✓ (1)
- 12.15 Ya komba ku koya/sola/monya maendlelo ya xihlawuhlawu. ✓✓ (2)
- [25]**

XIVUTISO XA 13: XITSALWANA

Vukosi i mberha – P Ndlovu

- Vito ra tsalwa leri ra ntlangu i "Vukosi i mberha", leswi vulaka leswaku rifuwo ri hela hi ku hatlisa. ✓✓✓
- Boneka u tekela N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele nuna. ✓✓✓
- Vukosi byi fana na mberha leyi n'okaka hi ku hatlisa loko masana ya dyambu ya sungula ku tiyela. ✓✓✓
- Eka tsalwa leri Boneka u kumile vukati na mali/rifuwo eka Xikweni. U yivile mali ya Xikweni a ya xava yindlu eBush. ✓✓✓
- Evukatini Boneka u hluvurile vusiwana hikwalaho ka leswi Xikweni a a n'wi xavela swakudya na swiambalo. ✓✓✓
- Boneka na vana va yena a va tiphina hi vutomi va tlhela va kholela na ku xanisa vana va N'wa-Vusika. ✓✓✓
- Endzhaku ka rifu ra Xikweni, Boneka u heleriwile hi vukosi, ku nga vukati. ✓✓✓
- Boneka na vana va yena va hlongoriwile ekaya ka Xikweni hi Khetani, kutani va ya tshama endlwini ya Boneka leyi a yi xaveke eBush. ✓✓✓
- Mali ya Boneka na yona yi herile hi katsongotsongo yi kala yi ku bi! ✓✓✓
- Endzhakunyana Boneka na vana va yena va hlongoriwile endlwini ya le Bush hikwalaho ko kolota mali ya rhente. ✓✓✓
- Va bohekile ku tsendzeleka va lavana na ndhawu yo tshama, kambe va nga yi kumi. ✓✓✓
- Mutsari u swi kotile ku kombisa kahle hilaha vukosi bya Boneka byi nga va bya nkarhinyana, leswi fambelanaka na vito ra tsalwa. ✓✓✓
- Boneka u tsona Khetani R5-00 yo ya teka pasi kambe u nyika n'wana wa yena mali ya rendzodyondzo.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

[25]

XIVUTISO XA 14: XIKAMBELANTWISISO**Vukosi i mberha – P Ndlovu**

- 14.1 I Xikweni.√ (1)
- 14.2 A a vula leswaku leswi Boneka a ha ku khombisiwaka, jaha/swigwamatshuku swi nga n'wi karhata. √√ (2)
- 14.3 I vamakwavo. / Boneka loko a vula N'wa-Vusika u ri sesi.√√ (2)
- 14.4 E-e√, a ma tirhangi hikuva Xikweni u vuye a tlhela na Boneka eJoni.√ (2)
- 14.5 I xikhovolelo xa ntlangu, hikuva Boneka na Xikweni va vuye va rhandzana hakunene kwale Joni.√√ (2)
- 14.6 Ekaya ka Xikweni;√ a a ya thya n'wana wa Xikweni na Boneka vito tanihilaha a a komberiwile hakona.√ (2)
- 14.7 A a ri na vumunhu lebyinene/a a ri munhu wa rirhandzu, wa ntwelavusiwana. √√ (2)
- 14.8 I Boneka.√ (1)
- 14.9 A a ri na ntshikelelo wa Boneka, hikuva Boneka a a lava ku tikuma a ri yexe. √√ (2)
- 14.10 I ku endla leswaku munhu a hundzuka xiphunta lexi ngo byeleteriwa ku endla swilo handle ko tiehleketela. √√ (2)
- 14.11 Leswaku se wa dyuhala swinene./ U kurile, a nga ha fa nkarhi wun'wana na wun'wana.√√ (2)
- 14.12 Amukela vonelo rin'wana na rin'wana leri twalaka ku ya hi mongo wa ntlangu. Xik. Ina, ndzi yima na yena√ hikuva N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele a va xixima Xikweni. Na vona va ri vambirhi a va nga holovi.√ (2)
- 14.13 I Fambeleni.√ (1)
- 14.14 Loko munhu a ri na swa yena a nga kholeli van'wana hikuva siku rin'wana swi nga n'wi helela a tlhela a kombela ku pfuniwa hi lava a a va kholela. (Mudyondzi u ta nyika dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.)√√ (2)

[25]

XIVUTISO XA 15: XITSALWANA***Xivoni xa vutomi – IS Shabangu*****Ntlangu: I mhangu ku tilavela**

- Peter na Valerie a va ri nuna na nsati lava a va tshamile kahle emutini wa vona eGiyani. ✓✓✓
- Timhaka ti sungurile ku biha loko Peter a sungula ndlela ya ka Malamulele ku ya eka xigangu xa yena. ✓✓✓
- Ella a a ri dlakuta ra wansati loyi a a nga xiximi munhu un'wana. ✓✓✓
- Loko swa ha sungula a va hamba va hlangana eka Betty, munghana wa Ella, loyi a a ri muxavisi wa byalwa. ✓✓✓
- Peter u sungurile ku yengiwa hi Ella a nga ha kumeki ekaya. Hi ku hela ka vhiki rin'wana na rin'wana a a tshama na Ella.
- A a hamba a hembela nsati hi switori swo fana na ku u ponceriwile hi mathayere mambirhi nivusiku endleleni yo ya ekaya. ✓✓✓
- Peter u sungule ku tshembisa Ella vukati. ✓✓✓
- Valerie u ve a kuma mhaka leyi, laha ku nga holoviwa swinene exikarhi ka Valerie na Ella. ✓✓✓
- Valerie na Peter va thalana, Peter a tekeriwa yindlu na movha swi nyikiwa nsati, a tlhela a bohiwa ku hamba a humesa mali yo karhi hi n'hweti yo hlayisa vana. ✓✓✓
- Loko Peter a ku u ya tshama eka Ella, a nga amukeriwi na kona, hikuva wa ha ri hava mali, u tshembisiwa ku vitaneriwa xigangu xakwe xa phorisa xi ta n'wi hlongola hi xoxe. ✓✓✓
- Loko a ya xavelela Valerie a kombela ku rivaleriwa nakona swa tsandza. ✓✓✓
- Hi ku xiseteriwa hi swilo swo ka swi nga pfuni nchumu, Peter u fayekeriwe hi muti a sala a nga ha ri na nchumu. ✓✓✓

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Mikutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

[25]

XIVUTISO XA 16: XIKAMBELANTWISISO***Xivoni xa vutomi – IS Shabangu*****Ntlangu: ... Xi tshemba nkolo**

- 16.1 Emutini wa Sarah na John Mbitana. ✓ (1)
- 16.2 John a a ri exikolweni eSoshanguve, se a va kuma nkarhi wa kahle wo endla ta vugangu bya vona./ Nuna wa yena a a ri ekule na le kaya. ✓✓✓ (2)
- 16.3 I ntlimbo wa le ndzeni. Va lo tivangela hi ku nghenelela eka timhaka ta vugangu va ri na mindyangu hinkwavo, kutani va lo tivangela ntlimbo wa vuyimani. ✓✓✓ (3)
- 16.4 A ku ri leswaku Sarah a a fanele ku ya eka munhu loyi a a ta n'wi susa ndzhwalo wa vuyimani./ Ku vhakela nuna eJoni leswaku a ta lumbeta yena. ✓✓✓ (2)

- 16.5 Ina. Sarah u nghenelele eka timhaka ta vugangu na Solly hikuva a a titshemba leswaku u tlharihile ngopfu naswona ku nge humeleli nchumu xo paluxa timhaka leti a a ti endla. (Mudyondzi a nga ha seketela hi ndlela yin'wana) √√ (2)
- 16.6 Munhu u fanele ku tshembeka eka nuna wa yena./U nga pfumeli ku xisiwa hi munhu loyi a nga na ndyangu wa yena. √√ (2)
- Ntlangu: Swona swi ri swa yini?**
- 16.7 I Nyeleti.√ (1)
- 16.8 Loko Nyeleti a sungula ku va na swigangu swo tala, Mudlayi tanihi mutswari a nga n'wi tshinyangi ku n'wi kombisa khombo leri a nga welaka eka rona./ Hi yena a a hlohlotela ximunhuhakwa lexi ku famba navusiku xi lava vavanuna √√ (2)
- 16.9 U voniwile nandzu wo dlaya munhu kutani a pfaleriwa ejele. √√ (2)
- 16.10 Mudlayi na Edward a va hambana hi mavonelo ya matshinyelo ya vana. Edward a a ri na mavonelakule kutani a tshinya vana va yena leswaku va ta va na vumundzuku lebyinene. Kasi Mudlayi yena a a ehleketa swa nkarhi wolowo ntsena hikwalaho a a yimelela vana va yena hambu va onhile. √√ (2)
- 16.11 Muhloti wa tinyarhi ti vuya hi yena./Mulavi wa mpfula yi nela yena.√√ (Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 16.12 Ku tikukumuxa ka Mudlayi ku vonaka hikuva a:
- tekela van'wana ehansi. Xik: N'watwendi, muakelani wa yena u n'wi vula ku va a ri xisiwana hikuva a tshama a kombelakombela swilo./U hlekula ndyangu wa James, makwavo wa Edward hikuva va nga ri na xigwitsirisi lexikulu. √√
 - nga pfumeli ku tsundzuxiwa hambu ntiyiso a wu vona. Xik: U hlongola thicara Mabasa loko a ringeta ku va tsundzuxa hi madyondzelo ya vana va vona lama tsaneke. √√
 - tshamela ku karihela mutirhi wa yena, N'wamporweni. √√ (Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 16.13 A a yimelela n'wana wa yena loko a tsundzuxiwa hi mahanyelo lamanene hikokwalaho se a a khomiwile hi mavabyi. √√ (2)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80